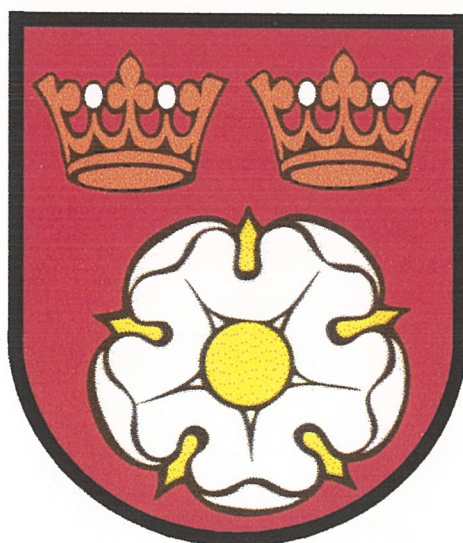

STUDIUM UWARUNKOWAŃ I KIERUNKÓW
ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO
GMINY PIERZCHNICA

**UWARUNKOWANIA
ZAGOSPODAROWANIA
PRZESTRZENNEGO GMINY**

CZEŚĆ III
STUDIUM KRAJOBRAZU KULTUROWEGO

(DIAGNOZA STANU)

Wykonawca:

**EPRD Biuro Polityki Gospodarczej
i Rozwoju Regionalnego**

25 – 604 Kielce, ul. Szkolna 36 A
tel. 0 41 345 32 71 do 74; fax 345 25 87

Kierownik zespołu autorów:

dr inż. arch. Zbigniew Kamiński – upr. urb. nr 901/89

A handwritten signature in black ink, consisting of a stylized 'K' followed by a long horizontal stroke that ends in a small upward curve.

SPIS TREŚCI

RYS HISTORYCZNY GMINY PIERZCHNICA	3
WYKAZ OBIEKTÓW ZABYTKOWYCH	7
CHARAKTERYSTYKA WYBRANYCH DÓBR KULTURY	12
POLITYKA OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY PIERZCHNICA	20
WYTYCZNE KONSERWATORSKIE	20
ZASOBY ARCHEOLOGICZNE GMINY PIERZCHNICA	22
ZNALEZISKA ARCHEOLOGICZNE	24
WARUNKI OCHRONY ARCHEOLOGICZNYCH DÓBR KULTURY NA TERENIE GMINY PIERZCHNICA	28
PLANSZA WARTOŚCI KULTUROWYCH I ARCHEOLOGICZNYCH	

RYS HISTORYCZNY GMINY PIERZCHNICA

Gmina Pierzchnica leży w centralnej części województwa świętokrzyskiego. Obszar gminy znajduje się w makroregionie Wyżyny Kielecko – Sandomierskiej, mezoregionie Podgórze Szydłowieckiego.

O Pierzchnicy wspomina się już w XIV wieku, gdy jako wieś królewska została podniesiona do godności miasta. Prawa miejskie Pierzchnica otrzymała przed 1397 rokiem, prawdopodobnie jeszcze od Kazimierza Wielkiego. Była ona wówczas małym ośrodkiem skoro w całej parafii obejmującej 76 km² mieszkały zaledwie 144 osoby.

W połowie XVI wieku Pierzchnica posiadała 19 łanów miejskich i 2 wójtostwa z których od 1359 roku dzierżawa szła na uposażenie Kanonii Pierzchnickiej przy kolegiacie kieleckiej.

Jan Olbracht i Zygmunt Stary potwierdzili prawa miejskie oraz przywileje na targi i jarmarki. W 1564 roku miasteczko należące do dóbr królewskich miało 40 domów i 19 rzemieślników.

W XVII wieku zaznaczył się upadek miasta, nie odbywały się targi i jarmarki. Natomiast na przełomie XVIII i XIX wieku rozwinęło się w tym miasteczku garncarstwo.

Od 1774 roku wójtostwo dzierżawił wojewoda sandomierski Maciej Sołtyk.

Stanisław August Poniatowski w 1780 roku nadał Pierzchnicy przywilej odbywania 4 jarmarków. Handlowano głównie końmi i bydłem. Powstał nowy drewniany ratusz na rynku, szkółka i przytułek.

W 1827 roku Pierzchnica liczyła 111 domów i 641 mieszkańców. W 1862 roku istniała tu manufaktura wytwarzająca naczynia gliniane.

W 1869 Pierzchnica roku utraciła prawa miejskie.

Piękną kartę historii zapisał na tych terenach okres powstania styczniowego. W okolicznych borach przebywali powstańcy pod dowództwem Mariana Langiewicza.

W okresie ostatniej wojny w okolicznych lasach przebywały oddziały partyzanckie różnych ugrupowań. Tu również działała słynna brygada „GRUNWALD” przeprowadzająca liczne akcje odwetowe na hitlerowcach. Żołnierze tego zgrupowania 26 lipca 1944 roku pod dowództwem por. J. Jachniaka przeprowadzili udaną akcję na majątek Szczecno.

Dziś Pierzchnica jest wieś, siedzibą Urzędu Gminy

Dziś Pierzchnica jest wsią, siedzibą Urzędu Gminy.

Drugnia

Nazwa wsi Drugnia nie jest jasna, nie wiadomo też od czego powstała. W początkowym okresie istnienia wieś należała do własności książąt krakowskich, a potem (po okresie rozbitcia dzielnicowego) królów polskich. Pod koniec swego życia król Kazimierz Wielki nadał Drugnię swemu synowi z nieprawego łoża, ze związku z Żydówką Esterą.

Lustracja województwa sandomierskiego (w którego obrębie znajdowała się Drugnia) za lata 1564 – 1565 podaje, że w Drugni było dwunastu kmieci, trzech bartników, jedna karczma, trzech zagrodników i młyn. Podano również, że był folwark z trzema polami (system trójpolówki). Drugni podlegały Podstoła i Wierzbie. W Wierzbii (Wyerzbye) osiadłych było sześciu kmieci i trzech bartników oraz jeden zagrodnik. W Podstole (Podstolla) natomiast sześciu kmieci i trzech bartników.

Pod koniec XVI wieku w latach 1596 – 98 parafię drugnińską wizytował biskup Radziwiłł, wtedy też zapisano, że proboszcz sprzedał folwark staroście chęcińskiemu. W tym okresie parafia należała do dekanatu w Kijach. Około 1620 roku proboszcz parafii Drugnia ksiądz Szymon Koczowski podawał, że w roku 1617 kościół i plebania zgorzały.

Lustracja województwa sandomierskiego z lat 1660 – 1664 zostawiła różne wiadomości, iż znajduje się modrzewiowy kościół pod wezwaniem św. Zygmunta i św. Wawrzyńca wybudowany na miejscu spalonego w 1617 roku murowanego kościoła (z około 1470 roku).

W XVIII wieku pleban dugniński posiadał 68 morgów pola uprawnego, wolny wyrąb na opał i budowę oraz dziesięcinę z pól Drugni. Za księdza Wysokińskiego (1783 – 1790) wprowadzono do parafii Bractwo Miłosierdzia – 10 sierpnia 1786 roku. Pod tą nazwą założono w Drugni szpital dla ubogich. Najstarsza księga parafialna parafii drugnińskiej dotyczy lat 1797 – 1858.

Z XVIII wieku zachowała się również przydrożna kapliczka św. Jana Niepomucena, z jego figurką wewnątrz, zbudowana na planie koła z ośmioboczną kopułą opatrzoną pazdurem.

Drugnia nadal była wsią królewską /królewszczyzna/ w powiecie wiślickim, dzierżawiona była przez pułkownika Ignacego Bochmińskiego i Józefę z Jurskich.

Dzierżawa nadana została przez króla Stanisława Augusta Poniatowskiego 9 października 1786 roku i podana do akt grodzkich w Nowym Korczynie.

Wieś w owym czasie składała się z ośmiu ról kmiecych i trzech „półrolków”, użytkowało je 19 gospodarzy. Chałupników i komorników było 11.

Wierzbie posiadało 8 ról kmiecych z 14 gospodarzami i jednym zagrodnikiem, komorników i chałupników było pięciu. Wierzbie należało do Drugni. Do Drugni należała również Podstoła z folwarkiem, 7 gospodarzami, zagrodnikiem i 3 komornikami. We wsi znajdowała się karczma; należał do niej również młyn w lesie przy stawie Kłamka. Drugnia posiadała 4 stawy, pierwszy pod browarem (dzisiejszy pod kapliczką św. Jana), dwa następne pod wsią, czwarty przy młynku, który nazwano „LECH”.

„Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich” z 1881 roku podaje, że Drugnia była w tym czasie wsią i folwarkiem rządowym i gminą należącą do powiatu stopnickiego, leżącą na lewo od drogi z Chmielnika do Rakowa.

W tym czasie w Drugni znajdowała się szkoła gminna, poczta była w Chmielniku. W 1827 roku było tutaj 75 domów i 471 mieszkańców. W tym też okresie należała do dekanatu stopnickiego, dawniej szydłowskiego. W XVIII wieku królewszczyzna drugińska płaciła, według informacji „Słownika”, 955 złotych kwarty (rodzaj podatku).

Cmentarz grzebalny założony został i poświęcony w październiku 1913 roku przez księdza Tomasza Wasika. 19 października 1919 roku ksiądz Wasik poświęcił /do dziś wiszące na ścianie świątyni/ stacje i nadał odpusty, upoważniony przez biskupa 7 stycznia 1919 roku. Ten sam ksiądz założył w Drugni Ochotniczą Straż Pożarną.

W dwudziestoleciu międzywojennym przemysłowiec Ignacy Długosz z Wierzbia odkrył bentonit koło Podstoły, odnaleziono również kredowaty wapień litotaminowy w Drugni Rządowej, który obecnie eksploatuje firma „Kopaliny Mineralne” do wyrobu białego cementu wejherowskiego. Znajduje się również na obszarze Drugni złoża iłów czerwonych górnego triasu (cegielnia Długosza), wcześniej cegielnia między Drugnią a Wierzbem. Przed 1938 rokiem odkryto w iłach triasowych gniazda piryty.

Dużą rolę w dziejach Drugni odegrała kolejka wąskotorowa, którą przeciągnęli tamtędy Austriacy podczas pierwszej wojny światowej z Chrasznicy do Szczucina i dalej na południe. Był to okres, w którym dzięki kolejce ludność miejscowa

zajmowała się handlem. Dotyczyło to zwłaszcza lat okupacji hitlerowskiej, kiedy to produkty rolne wędrowały „ciuchcią” z „republiki rakowskiej” do Jędrzejowa, a potem w kierunku Radomia i Warszawy.

Centrum wsi nosi nazwę Zakarczmie, kiedyś obok istniejącej tam karczmy był dwór, który ostatni właściciele Raczyńscy / na miejscowym cmentarzu pochowany został w 1898 roku członek ich rodziny Antoni Raczyński/ zlikwidowali w latach międzywojennych.

Proboszczowie parafii od 1617 roku :

1617 – 1630 – Szymon Koczowski

1630 – 1682 - przez 52 lata Jan Lusty

1682 – 1750 - Jakub Truszowski – proboszcz przez 42 lata

1750 – 1783 – Jakub Kędzierski

1783 – 1790 – Józef Wysokoński, zmarł 17 stycznia 1795 roku, mając 77 lat

1790 – 1818 – Jakub Eliasz Gogulski – przeszedł do Pacanowa

1818 – 1844 – Jan Kanty Bieńkowski, kanonik kielecki, zmarł 26 stycznia 1844 roku w wieku 82 lat

1844 - 1864 – Wojciech Broll, przeszedł później do Koniuszy, gdzie zmarł mając blisko 100 lat

1864 –1869 – Feliks Wroński

1869 – 1878 - Piotr Paweł Szczepańczyk, fundator kościoła, przeszedł do Łukowy

1878 – 1887 – Józef Danielewicz

1887 – 1908 – Andrzej Władyka, wznosił budynki parafialne, zakupił 4 chorągwie

1908 – 1911 – Marek Jantos

1911 –1912 – Józef Sikorski, krył kościół blachą

1912 – 1917 – Tadeusz Murzynowski , dalej ksiądz Stokowski, potem Stanisław Bokwa

od 1919 roku – Tomasz Wasik, nabył w 1921 roku z parcelowanego majątku dworskiego 15 morgów dla probostw.

WYKAZ OBIEKTÓW ZABYTKOWYCH¹

Metodologia wykazu

Niniejszy wykaz został opracowany na podstawie rozpoznania przeprowadzonego na terenie gminy Pierzchnica w okresie marca 2000 r., w oparciu o publikację Krzysztofa Myślińskiego: Zabytki architektury i budownictwa w Polsce. Tom 15. Województwo kieleckie, ponadto uwzględniono materiały Wojewódzkiego Oddziału Służby Ochrony Zabytków w Kielcach. Przy dokonywaniu rozpoznania uwzględniono jedynie obiekty istniejące w okresie marca 2000 r.

W opracowanym wykazie zaznaczono obiekty, które są wpisane do rejestru zabytków, co do których występują priorytety konserwatorskie. Stan własności obiektów podano na podstawie publikacji „Zabytki Architektury i Budownictwa w Polsce. Tom 15. Województwo kieleckie”, co tym samym jest stanem orientacyjnym.

Wszelkie prace podejmowane przy obiektach wymienionych w wykazie i prace podejmowane w ich sąsiedztwie i bezpośrednim otoczeniu, wymagają uzgodnienia ze Świętokrzyskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w Kielcach, stosownie do treści art. 4 ust. 1 i 3; art. 5 ust.1 - 12; art. 27 ust. 1 - 4 ustawy z dnia 15 lutego 1962 roku o ochronie dóbr kultury (Dz. U. 1983 r. nr 10. Poz. 48; 1983r. nr 38. Poz. 173;

1989 r. nr 35. Poz. 192; 1990 r. nr 34. Poz. 198; 1996 r. nr 56. Poz.322;

1997 r. nr 106. Poz. 496; 1997 r. nr 5. Poz. 24; 1997 r. nr 88. Poz. 554;

1998 r. nr 115. Poz. 741; 1998 r. nr 106. Poz.668; 1999 r. nr 98. Poz. 1150)

Drugia

1. Zespół Kościoła Parafialnego. p. w. Św. Wawrzyńca :

- a) kościół, murowany, ok. 1880 r. (z wykorzystaniem pierwotnego kościoła z ok. 1470 r.)
- b) dzwonnica, murowana, ok. 1880 r.
- c) ogrodzenie z bramą, murowane XIX w.(może starsze)
- d) plebania, drewniana z 4 ćw. XIX w. przebudowana w 1910 roku
- e) cmentarz przykościelny

---

¹ Wszystkie dane i informacje zamieszczone w rozdziale pochodzą z zasobów dokumentacyjnych

2. Kapliczka św. Jana Nepomucena, mur. XVIII
3. Pozostałości Zespołu Dworskiego. Własność Nadleśnictwa Chmielnik
  - a) spichlerz, mur. poł. XIX w.
  - b) pozostałości parku, I poł. XIX w.

Drugnia Rządowa

4. Dom Nr. 3, wł. Maria Wróblewska, drewn., 1889 r. – rozebrany
5. Dom Nr 22, wł. Wiesław Arendamski, drewn., ok. 1920 r.
6. Dom Nr 23, wł. Józefa Długosz, drewn., ok. 1920 r.
7. Dom Nr 25, wł. Ludwika Podsiedlik, drewn., ok. 1910 r.
8. Dom Nr 46, wł. Janina Kmiecik, drewn., 1930 r.

Górki

9. Dom Nr 2, wł. Stanisława Ziółkowska, drewn., pocz. XX w., rozebrany
10. Dom Nr 20, wł. Krystyna Kuchna, drewn., 1919 r., rozebrany

Gumienice

11. Zagroda Nr 11, wł. Józefa Piątek
  - a) Dom drewn. mur., ok. 1920 r.
  - b) Stodoła drewn., ok. 1920 r.
12. Dom Nr 41, wł. Władysława Borek, drewn., ok. 1920 r., przeniesiony z Widełek i przebudowany. W 1937 r. rozebrany.
13. Cmentarz parafialny

Holendry

14. Dom nr 16, wł. Stanisława Kozak, drewn., ok. 1920 r. *jest*
15. Dom nr 28, wł. Stanisław Kielesiński, drewn., ok. 1930 r., rozebrany

Maleszowa

15. Zespół Dworski Krasińskich
  - a) pozostałości zamku na wyspie, mur. i poł. XVII w., częściowo rozebrany k. XVIII / materiał wykorzystany do budowy zespołu dworskiego/

- b) dwór, wł. Marek Banasik, mur. k. XVIII lub XVIII/XIX, przebud. 1935, obecnie użytkowany
- c) ruina stajni i powozowni, wł. j.w., mur. k. XVIII w.
- d) ruina budynku gospodarczego tzw. kurnika, mur., pocz. XIX w.
- e) ruina spichlerza i domu rybaka, wł. j.w.
- f) stodoła, wł. j.w., mur. k. XVIII w., częściowo zniszczona, ok. 1980 r. remont. 1. 80XX
- g) magazyn gorzelni, następnie lamus, przebud. Na czworak, obecnie dom mieszkalny, wł. Zofia Pokrzywa, mur. II poł. XVIII w.
- h) park, wł. j.w., przekształcony k. XIX w.
- i) staw

16. Zagroda nr 31, wł. Franciszek Stachowicz

- a) dom, drew., ok. 1910 r., rozebrany
- b) stodoła, mur. drew., ok. 1910 r., rozebrana

17. Dom z częścią gospodarczą Nr 100, wł. Józefa Miszczyk, drew. mur., ok. 1940 r., rozebrany

18. Dom Nr 29, wł. Feliks Wojtaś, drew., ok. 1910 r., rozebrany

Osiny

19. Zagroda Nr 67, wł. Danuta Maciągowska

- a) dom drewniany, 1910 r., rozebrany
- b) obora drewniana, 1910 r., rozebrana

20. Dom Nr 4, wł. Bronisława Długosz, drew., 1918 r.

21. Dom Nr 10, wł. Józef Kozioł, drew., 1897 r., przebudow. ok. 1970 r.

Pierzchnianka

22. Pozostałości Parku Dworskiego, XIX/XX w.

Pierzchnica

Układ przestrzenno – urbanistyczny, XIV – XIX

23. Zespół Kościoła Parafialnego p. w. św. Małgorzaty

- a) kościół mur., 1798 – 1800, restaur. 1854 i 1900
- b) dzwonnica, mur., ok. 1800, restaur. 1900

- c) ogrodzenie z kapliczkami, mur., ok. 1800
- d) cmentarz przykościelny
- e) plebania

24. Kapliczka, ul. Kościelna, mur., k. XIX w.

- a). cmentarz grzebalny

ul. Kielecka

25. Dom Nr 3, mur., k. XIX w., przebud. XX w.

26. Dom Nr 4, mur., k. XIX w., przebud. XX w.

27. Dom Nr 6, mur., k. XIX w., przebud. XX w.

28. Dom Nr 8, mur., k. XIX w., przebud. XX w.

Rynek

29. Dom Nr 6, mur., k. XIX w.

30. Dom Nr 7, mur., k. XIX w. , częściowa rozebrany

31. Dom Nr 15, mur., ok. 1910 r.

32. Dom Nr 16, mur., k. XIX w.

33. Dom Nr 17, mur., k. XIX w.

34. Dom Nr 18, mur., k. XIX w.

35. Dom Nr 19, mur., 1848 r.

36. Dom Nr 26, mur., k. XIX w.

37. Dom Nr 28, mur., k. XIX w.

38. Dom Nr 29, mur., k. XIX w.

ul. Szkolna

39. Dom Nr 13 – 15, mur., ok. 1900 r.

40. Dom Nr 24, drewn. mur., ok. 1900 r., przebud. 1985

41. Zespół piwnic na Górze piwnicznej, mur. ziem. II poł. XIX w. – pocz. XX w.

Podlesie

42. Dom Nr 22, wł. Bronisław Jabłoński, drewn., ok. 1930 r

43. Dom Nr 37, wł. Jan Wójcik, mur. drewn., ok. 1910 r.

Podstoła

44. Zagroda Nr 6, wł. Janina Trela

- a) dom drewn., ok. 1870 r.
- b) piwnica drewn. mur., ok. 1910 r.

45. Dom Nr 25, wł. Genowefa Stemplewska, drewn., ok. 1910 r.

46. Dom Nr 27, wł. Zygmunt Czechowski, drewn., ok. 1910 r.

47. Dom nr 28, wł. Stefania Jabłońska, drewn., ok. 1910 r., rozebrany

48. Dom Nr 30, wł. Andrzej Lenartowicz, drewn., ok. 1910 r.

49. Dom Nr 31, wł. Czesław Stemplewski, drewn., ok. 1920 r., rozebrany

50. Dom Nr 33, wł. Bronisław Zwierzchowski, drewn., ok. 1920 r.

Skrzelczyce

51. Zespół Kaplicy p. w. św. Antoniego

- a) kaplica mur., XIX w., przebud. 1915 r.
- b) ogrodzenie z bramką, mur., XIX w.

52. Pozostałości Zespołu Dworskiego

- a) obora w zagrodzie Nr 3, wł. Władysław Krąż, mur., ok. XIX w.
- b) stodoła w zagrodzie Nr 4, wł. Kazimierz Zarychta, mur., k. XIX w., przeb. 1970 r.
- c) park, XIX w.

53. Dom Nr 91, wł. Stanisław Orłański, drewn., ok. 1920 r.

54. Dom Nr 119, wł. Stanisław Pietrzyk, drewn., ok. 1920 r.

Wierzbie

55. Dom Nr 35, wł. Zdzisław Jasiński, drewn., ok. 1885 r.

56. Dom Nr 37, wł. Jan Rajca, drewn., ok. 1890 r.

Zalesie

57. Dom Nr 57, wł. Kazimierz Kubicki, drewn., ok. 1920 r.

58. Dom Nr 18, wł. Maria Partyka, drewn., ok. 1890 r.

CHARAKTERYSTYKA WYBRANYCH DÓBR KULTURY²

Pozostałości rezydencji i dworu

Ślady zamku Krasińskich w Maleszowej pochodzą z XVII wieku i świadczą o obronnej funkcji obiektu. Zamek zbudowany został przez Krasińskich prawdopodobnie w początkach XVII wieku. Wg dzienników Franciszki Krasińskiej z połowy XVIII wieku zamek posiadał 4 kondygnacje i 4 wieże a pośrodku sień oświetloną od góry. Zamek znajdował się na wyspie stawowej, która połączona była z brzegiem mostem zwodzonym. Budowla została rozebrana w końcu XVIII wieku, a kamień wykorzystano przy budowie dworu i budynków gospodarczych. Od tej pory obiekt jest w ruinie, a zachowały się jedynie 4 piwnice i narożnik muru.

Piwnice nie są użytkowane i częściowo zdewastowane. Występują ubytki kamienia i zaprawy w ścianach oraz sklepieniach. Brakuje drzwi a progi ze starych ciosów spękane.

Na zewnątrz znajduje się płyta kamienna wmurowana w ścianę z napisem „De Krasne Krasiński Palatin. Anno Domini 1629”.

Jak wspomniano wyżej kamień z rozbiórki zamku został wykorzystany do budowy dworu w końcu XVIII lub na początku XIX wieku. Murowany budynek frontem zwrócony jest na zachód. Jest on parterowy i podpiwniczony. Układ wnętrza dwutraktowy. Zewnątrz podział ramowy; od frontu ślady ganku kolumnowego. Gzymsy nadokienne są faliście wygięte a gzyms koronujący profilowany. W jednym z pokoi znajduje się kominek w stylu klasycystycznym. Budynek przykryty dachem gontowym czterospadowym z dymnikami.

Zabudowania gospodarcze wykonane także z kamienia pochodzącego z zamku Krasińskiego, składają się z dwóch obiektów:

- Lamus – budynek murowany na rzucie prostokąta; parterowy, podpiwniczony. Wewnątrz znajduje się pośrodku korytarz oraz po bokach po trzy izby. Zewnątrz podział ramowy. dach jest łamany.

---

² Wszystkie dane i informacje zamieszczone w rozdziale pochodzą z zasobów dokumentacyjnych Wojewódzkiej Służby Ochrony Zabytków w Kielcach oraz Wydziału Archeologii przy Wojewódzkim Oddziale Służby Ochrony Zabytków w Kielcach

- Stajnia – murowana na rzucie wydłużonego prostokąta; parterowa, ze ścianami o podziale pilastrowym z gzymsem kordonowym. Budynek okryty dachem pulpitowym.

Według postulatów konserwatorskich konieczne jest zamurowanie wyrw w ścianach i sklepieniach piwnic, uzupełnienie ubytków oraz usunięcie wylewki cementowej w piwnicy. Korzystnym byłoby osadzenie drzwi oraz konserwacja narożnika muru ze skarpą. Postuluje się przeprowadzenie badań archeologicznych i architektonicznych oraz opracowania projektu konserwacji ruiny i zagospodarowania wyspy.

Układ przestrzenno – urbanistyczny w Pierzchnicy

Pierwotna drewniano – gliniana zabudowa Pierzchnicy spłonęła w 1512 roku i w połowie XVII wieku. Stan obecny zabudowy pochodzi z II połowy XIX wieku.

Jest to zachowany w znacznej części układ urbanistyczny z elementami przedlokacyjnej osady targowej i posiadający charakter historycznej zabudowy zagrodowej z wyżej wspomnianego okresu. Rozplanowanie osady, tj. przebieg ulic i kształt rynku, nie uległy żadnej zmianie i odpowiadają stanowi zarejestrowanemu w 1824 roku przez M. Potockiego. Zwarta zabudowa mieszkalna zachowana jest najlepiej w rynku, fragmentarycznie przy ulicach.

Centrum założenia przestrzennego Pierzchnicy stanowi czworoboczny rynek z ulicami wybiegającymi z narożników: ul. Kielecka, Stawowa, Kościelna, Błońska i ul. Szkolna. Wylot ul. Błońskiej z rynku oraz przebieg ul. Krótkiej (m-dzy Szkolną a Błońską) wskazuje na przedlokacyjną owalnicę placu targowego. Obecny przebieg ulic nadały regulacje z XIX wieku. Rolniczo – handlowy charakter miasteczka i osady narzucił zabudowę przyuliczną na działkach zamkniętych na granicy stodołami.

Rynek utracił swoją dawną funkcję handlową – jego środkowa część zajęta jest pod skwer – zieleniec. Zachowany jest w znacznej mierze układ i podział działek – parceli, z wyjątkiem obszaru po stronie wschodniej ul. Kieleckiej.

Zabudowa historyczna zgrupowana jest wokół rynku, ul. Błońskiej, Kieleckiej, Kościelnej i Szkolnej w formie zwartej zabudowy przyulicznej tworzącej pierzeje. Domy w większości są murowane, parterowe w układzie kalenicowym, z bramami przejazdowymi po bokach.

Typowym przykładem zachowanego układu domów wiejskich jest zabudowa ul. Błońskiej w pierzei zachodniej. Domy te powtarzają wzorzec domu szeregowego parterowego, ustawionego szczytem do ulicy. Zabudowania gospodarczej usytuowane są w niewielkiej odległości i prostopadle do domu.

Ukształtowane i zachowane pierzeje uliczne występują przy rynku i po stronie wschodniej ul. Kościelnej. Na pozostałym obszarze występuje zabudowa przemieszana, tj. o charakterze wiejskim i miejskim. Ten charakter zabudowy zakłócają współczesne dysharmonizujące wtręty.

W rynku obowiązuje szeregowy dom miejski – z szerokimi oknami, przejazdowymi sieniami do których przylegają dwutraktowe pasma mieszkalne.

Zabudowa rynku powstała w II połowie XIX wieku i związana była z ożywionym ruchem budowlanym, spowodowanym dużym wzrostem ludności ówczesnego miasta (w 1869 roku o 47%).

Prawie wszystkie domy w rynku i ulicach przylegających są zamieszkałe a ich stan techniczny można określić jako dobry bądź dostateczny. Przy ul. Kościelnej w latach 1798 – 1800 wybudowano kościół z ogrodzeniem (z fundacji Macieja Sołtyka i jego żony Małgorzaty).

Zespół piwnic na Górze Piwnicznej w Pierzchnicy

Zespół piwnic na tzw. Górze Piwnicznej powstał prawdopodobnie w ciągu XIX wieku i w miarę powiększania się liczby mieszkańców Pierzchnicy przybawało piwnic.

Według miejscowych informacji na Górze Piwnicznej było tyle piwnic ilu właścicieli posesji w mieście. W latach 30-tych XX wieku Pierzchnica liczyła 270 numerów.

Powodem powstania skupiska piwnic poza miastem były niekorzystne warunki gruntowe w mieście, uniemożliwiające podpiwniczenie domów (poziom wody gruntowej i piaszczyste podłoże).

Wznoszono je poza miastem na naturalnym wzniesieniu za rzeką Pierzchnianką, przy drodze do Osin. Piwnice zajmują obszar zbliżony do trapezu.

Piwnice murowano z łomów wapiennych za pomocą zaprawy wapiennej (sporadycznie użyto łomy z piaskowca różnego koloru). Sklepione kolebkami z otworami zsypowymi i wentylacyjnymi; sklepienia przykryte od góry ziemią i darnią.

Nadproża otworów wejściowych wybudowano z wapienia i piaskowca (sporadycznie użyte deski), w wejściach znajdują się żelazne kraty i drzwi drewniane spągowe.

Piwnice miały wewnątrz do 4 metrów długości i 2,5 metra wysokości. Część piwnic, które przetrwały w dobrym stanie są nadal użytkowane.

Obecnie piwnice są w stanie daleko posuniętego zniszczenia a ich pierwotny układ jest zatarty. Zachowanych w całości i fragmentach jest około 90 piwnic, w tym użytkowanych około 40.

Do najpilniejszych postulatów konserwatorskich należy konieczność zagospodarowania wszystkich piwnic.

Kościół Parafialny p. w. św. Małgorzaty w Pierzchnicy

Pierwotnie wzniesiony został drewniany kościół wzmiankowany w 1335 roku, usytuowany na północ od rynku, rozebrany po 1831 roku. Obecny wzniesiony około 1800 roku zespół kościelny położony na południe od rynku, przy ul. Kościelnej prowadzącej do Chmielnika, ufundowany został przez Macieja Sołtyka, wojewody sandomierskiego i jego żonę - Małgorzatę. W skład klasycystycznego w stylu zespołu, wchodzi kościół, cmentarz przykościelny i dzwonnica w ogrodzeniu kościoła. Po drugiej stronie ul. Kościelnej znajduje się plebania.

Kościół odnawiany był w 1854 roku oraz w 1900 roku.

Kościół jest murowany i tynkowany, na planie prostokąta, z wyodrębnioną fasadą z zaokrąglonym prezbiterium oraz zakrystią, skarbczykiem i kruchtą po bokach, nakryty wysokim dachem dwuspadowym pod blachą, z wieżyczką na sygnaturkę przy prezbiterium.

Ogrodzenie przykościelne jest pełne, murowane z kamienia łamanego, z betonową nakrywą, tynkowane od frontu, bez podziału.

W ogrodzeniu od frontu usytuowana jest murowana i tynkowana, dwukondygnacyjna dzwonnica z przejazdem bramnym, nakryta stożkowym dachem, pod blachą.

Od południa do cmentarza przykościelnego przylega cmentarz grzebalny zbudowany na planie trapezu, podzielony dwoma alejkami poprzecznymi prowadzącymi od bramki i alejkami poprzecznymi. ogrodzenie jest pełne, murowane z kamienia łamanego, podzielone filarkami na przęsła z płycinami od zewnątrz.

Na osi fasady kościoła i dzwonnicy, po drugiej stronie ul. Kościelnej znajduje się plebania. Jest ona parterowa, murowana i tynkowana, nakryta dachem dwuspadowym.

Pomimo drobnych ubytków tynków, stan techniczny całego zespołu kościoła parafialnego jest dobry i nie wymaga postulatów konserwatorskich.

Kościół Parafialny p. w. św. Wawrzyńca

Inwentarz kościoła pod wezwaniem św. Wawrzyńca z tego okresu sporządzony przez księdza Gogulskiego, tutejszego proboszcza (1790 – 1818), przedstawiał świątynię jako typ wiejskiego kościoła z wieżyczką na dachu, z głównymi drzwiami zwróconymi na zachód, bocznymi na południe. Kościół posiadał pięć okien oraz zakrystię za ołtarzem z kamienną posadzką.

W roku 1803 ksiądz Gogulski napisał, że 14 czerwca wyrobiono u ojca świętego Piusa VII odpusty św. Wawrzyńca. W kościele znajdował się również ołtarz Matki Boskiej otoczony szczególnym kultem ludu. Ufundował go Hippolit Kowalski.

W czasie powstania styczniowego oddział powstańców pod wodzą Langiewicza stacjonujący w Strojnowie dokonał wypadu na podjazd rosyjski znajdujący się w karczmie drugińskiej, zraniono dwóch Kozaków i wycofano się. 19 kwietnia 1876 roku o godzinie czwartej po południu kościół drugiński spłonął, ocalała jedynie murowana zakrystia, srebrna monstrancja i dwa kielichy z paterami. Spłonął również cudowny obraz Matki Boskiej. Pożar powstał w Wielki Piątek od świec przy grobie Pana Jezusa. Obecny murowany, wzmocniony skarpami, powstał staraniem księdza Szczepańczyka i kosztem parafii. Obraz w ołtarzu głównym malował Piotr Kaczorowski w 1886 roku, u stóp obrazu znajduje się wyobrażenie pożaru.

Pozostałością pierwotnego kościoła jest ściana północna z wejściem ciosowym, ostrołukowym, profilowanym do zakrystii z XV wieku. Do naszych czasów przetrwał krucyfiks na tarczy barokowy z XVII wieku, kielich barokowy z 1673 roku, kielich gładki z XVIII wieku, puszka barokowa z herbem Jelita z 1673 roku z literami HNP GSKGD, krzyż ołtarzowy późnobarokowy z XVIII wieku, ornat z litego pasa polskiego z XVIII wieku, ornat rokokowy z kolumną haftowaną z drugiej połowy XVIII wieku.

Jeden z kielichów jest darem Jana Feliksa i Franciszka Zwierzchowskich z Podstoły z 1913 roku. Dzwonnice budował ksiądz Stanisław Zamojski pod koniec

XIX wieku. Austriacy zrabowali dzwon z 1870 roku podczas Pierwszej wojny światowej, pozostał średni dzwon z 1898 roku. Figurkę Matki Boskiej Niepokalanego Poczęcia ufundowali Jan i Wiktoria Lachowie z Wierzbia w 1918 roku.

Kapliczka przydrożna

Kapliczka położona jest w południowo – wschodnim krańcu osady, przy drodze do Chmielnika w narożniku cmentarza grzebalnego. Zbudowana została prawdopodobnie w końcu XIX wieku, bez wyraźnych cech stylowych. Z tyłu przylega do niej ogrodzenie z prefabrykowanych elementów betonowych, wzdłuż którego biegnie droga polna.

Budowla jest murowana z kamienia łamanego na zaprawie wapiennej, obustronnie tynkowana i bielona. Szczyt elewacji frontowej jest wyłożony kamiennymi płytami. Więźba dachowa krokwiowa a dach podbity gontem. Strop jest z desek a posadzka kamienna.

Kapliczka powstała na planie zbliżonym do owalu, z prostą ścianą frontową oraz kolistym wnętrzem. Jest w formie półwalca, jednokondygnacyjna, nakryta dachem dwuspadowym przechodzącym w stożkowy o elewacjach gładkich, tynkowanych i bielonych.. Wnętrze kapliczki jest jednoprzestrzenne, tynkowane i bielone. Strop deskowy, posadzka z nieregularnych płyt wapienia, próg kamienny.

Widoczne są głębokie pęknięcia w tylnej ścianie oraz ubytki tynku, dlatego postuluje się przemurowanie i uzupełnienie tynków.

Kapliczka przydrożna NM Panny

Kapliczka ufundowana prawdopodobnie na początku XX wieku przez żonę nadleśniczego w Pierzchnicy. Znajduje się przed domem przy ul. Szkolnej, usytuowana jest frontem do drogi. Budowla jest murowana z kamienia łamanego, tynkowana i białkowana, na planie kwadratu z wnękami od frontu.

Kapliczka jest słupowa, dwukondygnacyjna, na wysokim cokole i podmurówce z łomów kamienia imitującego skałę. Dolna kondygnacja z półkolumnkami w narożach, zwieńczona profilowanym gzymsem. Górna kondygnacja z arkadami filarowymi zamkniętymi trójkątnymi szczytami imitującymi daszki. W elewacji

frontowej znajdują się wnęki: dołem – prostokątna, z nadwieszonym łukiem półkolistym; górą – wnęka w formie konchy.

Stan techniczny kapliczki jest określany jako dobry.

Pozostałości zespołu dworskiego w Drugni

Z 1789 roku posiadamy bardzo ciekawy opis dworu szlacheckiego w Drugni, zawarty w lustracji województwa sandomierskiego z tegoż roku a opisany.

Z opisu dworu wynika, że wieś znajdowała się w owym czasie wzdłuż tzw. „starej drogi”, stanowiącej obecnie przedłużenie drogi z Drugni Rządowej (założonej w XIX wieku przez kolonistów z majątkach rządowych). Do dworu wjeżdżało się od wsi drogą, która obecnie przebiega koło „domu nauczyciela”. Wjazd broniła „stoczysta” brama drewniana. Rezydencja z drewna „strukturą dawną wybudowana” była podbita gontem, posiadała cztery narożniki, w jednym z nich znajdował się skarbiec, w drugim lamus. Rezydencja otoczona była galeryjkami z posadzkami kamiennymi. Składała się z dziesięciu pokojów, dwóch piwnic (w tym jedna murowana, druga ocembrowana drewnem). Dalej znajdowały się dwie oficyny drewniane otynkowane. Jedna składała się z 5 izdebek, w drugiej znajdowała się kuchnia, spiżarnia, piekarnia.

Za rezydencją znajdował się, zachowany do dziś, ogród włoski. Przez ogród przepływał pusty kanał ocembrowany drzewem, obok ogrodu znajdował się sad i drewniana oranżeryjka podbita gontem z izbą dla ogrodnika. Cały ogród wraz z sadem był ogrodzony. Za dziedzińcem dworskim znajdowała się kuźnia drewniana, stajnie z wozakami oraz kurnik z chlewikiem.

Folwark wybudowany z drewna posyty był słomą. Znajdowała się tu izba z alkierzem, spiżarnią, piekarnia z komorą. Przy folwarku wybudowana była obora z drewna poszyta słomą i spichlerzyk. Stodoły wystawione nowe o sześciu bojowiskach, obok nich znajdował się stary spichlerz dwukondygnacyjny. Nad stawem znajdował się stary drewniany browar kryty gontem i słomą oraz gorzelnia z izbą i alkierzem, palarnią, spichlerzami i komorami na skład wódek. Za gościńcem znajdowała się murowana piwnica poszyta słomą należąca do gorzelnii. W miejscu dzisiejszego domu nauczyciela stała karczma drewniana kryta gontem, składała się z izby i komory.

Zabytki techniki

Zabytki techniki o dużym znaczeniu dla tradycji przemysłu gminy mają pozostałości dawnych hut szkła: w Czarnej i Szklanej Hucie.

Badania wykopalisk pochodzących z huty w miejscowości Czarna wykazały, że obiekt ten pochodzi z przełomu XVII i XVIII wieku. Badania prowadzone były przez specjalistów z Pracowni Dziejów Szkła Instytutu Archeologii i Etnografii Uniwersytetu im. Mikołaja Kopernika w Toruniu we współpracy z Państwową Służbą Ochrony Zabytków w Kielcach.

Na terenie dawnej huty w Czarnej odkryto:

- 5 fragmentów donic do wytopu masy szklanej
- 2 fragmenty masy szklanej
- 6 fragmentów szlaki szklanej
- 23 fragmenty odpadów poprodukcyjnych
- 8 fragmentów wyrobów

Prowadzone na powierzchni stanowiska uprawy rolne doprowadziły do całkowitego zniszczenia pozostałości po hucie szkła do poziomu spągu warstwy ornej.

W miejscowości Szklana Huta również prowadzone były prace wykopaliskowe, w rezultacie których stwierdzono istnienie na tym terenie pozostałości drugiej huty szkła z przełomu XVIII i XIX wieku. Badania, podobnie jak w przypadku huty w Czarnej, prowadzili specjaliści z Instytutu Archeologii i Etnografii Uniwersytetu im. Mikołaja Kopernika w Toruniu we współpracy z PSOZ w Kielcach.

Na terenie dawnej huty szkła odkryto:

- 1 fragment elementu konstrukcyjnego pieca
- 2 fragmenty spieków szklarskich
- 3 fragmenty masy szklanej
- 4 fragmenty wyrobów

Opinie konserwatorskie wskazują, że lokalizacja wysypiska śmieci na powierzchni stanowiska w znaczącym stopniu chroni ten obiekt przed dewastacją. Jedynym zagrożeniem może być rozbudowa znajdującej się w sąsiedztwie fermy gęsi.

Ze względu na znajdujące się na powierzchni obiektu wysypiska śmieci nie było możliwe dokładne zlokalizowanie dawnej huty na mapie (obszar na mapie oznaczono w przybliżeniu).

POLITYKA OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY PIERZCHNICA

Celem polityki jest zachowanie zasobów dziedzictwa kulturowego:

- a) Obiektów wpisanych do rejestru zabytków - z priorytetem warunków konserwatorskich
- b) Obiektów o charakterze zabytkowym - będących świadectwem kulturowym gminy Pierzchnica.

WYTYCZNE KONSERWATORSKIE

Obiekty wpisane do rejestru zabytków nieruchomości winny być bezwzględnie zachowane z priorytetem warunków konserwatorskich, a wszelkie prace tak remontów bieżących, jak i odbudów, oraz adaptacji winny być uwzględnione z Świętokrzyskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w Kielcach, zgodnie z art. 27 ust. 1-3 ustawy o ochronie dóbr kultury (Dz. U. 1983r.nr10, poz. 48; 1989 r. Nr38. Poz.173; 1989 r. Nr 35 poz 192; 1990 nr 34.poz.198; 1996 r. Nr 56 poz. 322; 1997r. Nr 106. Poz. 496; 1997 r. Nr 5poz. 24; 1998 r. Nr 88 poz. 554; 1998 r. Nr 115, poz. 741; 1998 r. Nr 106. Poz. 668; 1999 r. Nr 98 poz. 1150), celem zachowania właściwych cech stylistycznych jak i zastosowania odpowiednich rozwiązań materiałowych.

Nowo wznoszone obiekty w bezpośrednim sąsiedztwie obiektów z wykazu dóbr kultury winny być o gabarytach, architekturze, nie dominującym nad obiektami z tegoż wykazu.

Wojewódzki Konserwator Zabytków w Kielcach wyda każdorazowo opinię indywidualną co do zachowania i działań inwestycyjnych zabytków obejmujących obiekty znajdujące się pod ścisłą ochroną konserwatorską, wpisanych do rejestru dóbr kultury oraz co do pozostałych będących w ewidencji Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Kielcach.

Na terenie gminy Pierzchnica ustanowione są w miejscowości Pierzchnica dwie strefy konserwatorskie:

1. **Strefa konserwatorska A** – jest to rejon **pełnej ochrony konserwatorskiej** i obejmuje obszar najbardziej wartościowy o dobrze zachowanej strukturze przestrzennej: rynek, zespół kościoła parafialnego, zabudowę przy rynku na odcinku przyrynkowym, tj. w części ul. Szkolna, Błońska, Kielecka.

W strefie tej niezbędne jest **bezwzględne** zachowanie zabudowy zabytkowej i mającej charakter historyczny, usunięcie skweru – zieleńca z rynku i przywrócenie mu pierwotnego charakteru wnętrza zamkniętego pierzejami przyrynkowymi, utrzymanie istniejącej linii zabudowy.

Postuluje się korektę elewacji przekształconych niezgodnie z pierwotnym charakterem, wymianę różnych materiałów pokryć dachowych na blachę i dachówkę, utrzymanie zabudowy parterowej i bezwzględny zakaz wprowadzania nowych dominant oraz zachowanie elementów małej architektury (np. studnie).

W przypadku wymiany starej zabudowy na nową wskazane jest aby nowe obiekty swoim ukształtowaniem nawiązywały do starej zabudowy. Zabudowa w strefie A powinna być parterowa.

2. **Strefa konserwatorska B** – obejmuje ulice wraz z zabudową, stanowiące historyczne drogi wylotowe. W strefie tej istotne jest utrzymanie zasadniczych elementów rozplanowania, tj. bezwzględnie powinien być zachowany układ ulic Kieleckiej, Kościelnej, Stawowej, Błońskiej, wschodniej części Szkolnej a także istniejący charakter uliczek pomocniczych. Na uliczkach tych nie powinno się tworzyć nowych pierzei. Wysokość zabudowy powinna być ograniczona do dwóch kondygnacji.

ZASOBY ARCHEOLOGICZNE GMINY PIERZCHNICA³

Szczegółowa charakterystyka archeologicznych zasobów i warunków ich ochrony na terenie gminy Pierzchnica musi być jednocześnie bardziej ogólnym omówieniem osadnictwa kultur archeologicznych na przedmiotowym obszarze. Jest to spowodowane występowaniem szeregu zróżnicowanych chronologicznie i jakościowo zjawisk oraz specyficznym charakterem interesujących nas dóbr kultury. Dla części obszaru gminy dane odnoszące się do pradziejowego osadnictwa, uzyskane poprzez badania dawne, zostały zweryfikowane poprzez badania Archeologicznego Zdjęcia Polski.

Udokumentowany stan bazy źródłowej poświadcza obecność świadectw pobytu na obszarze obecnej gminy grup ludzkich, które pozostawiały trwałe, materialne ślady swej bytności od epoki kamienia do średniowiecza.

Zasoby związane z archeologicznymi dobrami kultury wyraźnie zwiększają atrakcyjność regionu, np. pod względem turystycznym. Informacje o tych dobrach oraz eksponowanie zabytków ruchomych np. w Gminnym Ośrodku Kultury pozwolą na pełniejsze ukazanie „korzeni” współczesnej działalności człowieka i stanowią ważny element w edukacji młodego pokolenia, ponieważ świadectwa pradziejowego i średniowiecznego osadnictwa są istotnym składnikiem „małej ojczyzny”. Wzbogacają one świadomość mieszkańców gminy o kolejne, najstarsze pamiątki historii zamieszkiwanych przez nich terenów.

Częściowo więc posiadamy informacje, które można uznać za stosunkowo pełne i te stanowią największe wzbogacenie niniejszego opracowywanego studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy. AZP objęło tylko część terenów należących do gminy Pierzchnica, zwłaszcza jej tereny północne, stąd konieczność kontynuacji dalszych prac weryfikacyjno – poszukiwawczych w ramach programu AZP.

Należy podkreślić, iż pełna waloryzacja nieruchomości zabytków archeologicznych powinna polegać jedynie na ich zachowaniu w stanie obecnym dla przyszłych pokoleń. Przeprowadzenie badań wykopaliskowych może służyć jedynie dokumentacji i określeniu dokładnej przynależności chronologiczno - kulturowej stanowiska. Odtworzenie raz naruszonych nawarstwień nie jest później możliwe,

---

³ Wszystkie dane i informacje zamieszczone w rozdziale pochodzą z zasobów dokumentacyjnych

stąd konieczność wytypowania najbardziej cennych pod względem poznawczym i konserwatorskim stanowisk archeologicznych przeznaczonych do bezwzględного zachowania, jako trwałego elementu krajobrazu kulturowego gminy.

Poprzez termin „osadnictwo” rozumie się całokształt zjawisk związanych z działalnością grupy lub grup ludzkich, które pozostawiły po sobie czytelne ślady owej działalności na danym terenie. Mogą to być ślady krótkotrwałego pobytu, osady, cmentarzyska, skarby, miejsca kultu, a nawet pozostałości dawnych rezydencji, dostarczające nam informacji na podstawie badań powierzchniowych i wykopaliskowych.

Powszechnie występujący termin: kultura archeologiczna dotyczy materialnych świadectw wytwórczości, czy kultury duchowej ludności prehistorycznej dostarczających informacji o pewnym ujednoczeniu występującym w obrębie zwyczajów i w technice wykonywania narzędzi lub przedmiotów codziennego użytku⁴.

Nie należy zapominać, że obecnie na terenie gminy Pierzchnica stanowiska występują zazwyczaj w szerszym kontekście terytorialnym niż teren gminy, który nie jest czynnikiem warunkującym dla osadnictwa pradziejowego. Zajmowane przez człowieka w przeszłości nisze ekologiczne przede wszystkim posiadają związek z warunkami fizjograficznymi, hydrologicznymi, dostępnością istotnych pod tym względem ówczesnej gospodarki zasobów i bliskością dawnych szlaków komunikacyjnych, w większości przypadków nie posiadających związku ze współczesną siecią drogową. Kwestią podstawową jest ustalenie na potrzeby studium, kiedy ślady pradziejowej i średniowiecznej okupacji terenu pokrywają się z kierunkami zagospodarowania gminy i określenie środków, które pozwolą na rozwój przestrzenny przy umiejętnym zachowaniu dóbr kultury.

W obrębie arkusza AZP 90-64 znajdują się tereny leżące w granicach gmin: Pierzchnica i Chmielnik w województwie świętokrzyskim. Warunki prowadzonych badań poszukiwawczych na opisanym terenie określano jako korzystne⁵. Prace te wykonano w październiku 1988 roku, poprzedzając je wnikliwą kwerendą źródłową. Informacji o odkryciach archeologicznych na opisywanym obszarze poszukiwano w

---

Wydziału Archeologii przy Wojewódzkim Oddziale Służby Ochrony Zabytków w Kielcach.

⁴ na podstawie J. K. Kozłowski, K. Godłowski: Historia starożytna ziem polskich, Warszawa 1976, s. 5 - 14

⁵ na podstawie Sprawozdania z badań archeologicznych na obszarze AZP 90-64 w woj. kieleckim, 1988 r.

literaturze przedmiotu oraz archiwach i zbiorach następujących instytucji: Muzeum Archeologicznego w Krakowie, Instytutu Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego, Muzeum Narodowego w Kielcach, Wojewódzkiego Ośrodka Archeologiczno – Konserwatorskiego w Kielcach, Muzeów Regionalnych w Pińczowie, Szydłowie i Wiślicy.

Na podstawie AZP 90 – 64 (Ługi, Gumienice, Podlesie, Strojnow, Wierzbie, Lubania, Suchowola), w wyniku kwerendy i w trakcie prospekcji terenowej uzyskano dane odnośnie 20 stanowisk archeologicznych (z tego 11 na terenie gminy Pierzchnica), w grupie tej znajduje się 7 obiektów, których nie udało się zweryfikować w terenie (z tego 4 na terenie gminy Pierzchnica). Wyróżniono 25 punktów osadniczych – z tego 11 na terenie gminy Pierzchnica. Na obszarze tym prowadzono również badania w związku z inwestycją: Kablowej linii światłowodów Gnojno – Drugnia – Pierzchnica – Chmielnik.

Aby określić znaczenie archeologicznej substancji zabytkowej deponowanej na obszarze gminy w różnych etapach dziejów, poniżej omówiono w sposób bardziej rozbudowany wykopaliska z terenu gminy Pierzchnica odznaczające się intensyfikacją faktów osadniczych.

ZNALEZISKA ARCHEOLOGICZNE⁶

Ślady pobytu człowieka na terenie gminy Pierzchnica pochodzą z epoki kamienia, odnotowano jak dotąd liczną grupę tych stanowisk np. stanowiska w obszarze n-ry 3, 6, 7, 8, 9, 10, 13, 15, 16 (AZP 90 – 64). Część z nich została odkryta jeszcze pod koniec XIX wieku. Ujawnienie tych przejawów najstarszego osadnictwa wiąże się z penetracjami dokonywanymi m.in. przez księdza Stanisława Skurczyńskiego, badaniami prowadzonymi przez B. Gintera, ekipę Instytutu Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego z 1988 r. Stanowiska te były w większości zlokalizowane na piaszczystych wydmach. Obecnie istniejąca zabudowa, zalesienie terenu, degradacja terenu wskutek prowadzonej działalności rolniczej (głównie orki) oraz procesy erozyjne, jak też niedokładne informacje nt. położenia stanowisk nie pozwalają na dokładne określenie lokalizacji części z nich.

Z epoki prehistorycznej i epoki kamienia pochodzi:

1. Osada oraz grób Gumienice – Straszniów (nr 3): wyroby krzemienne i fragmenty naczyń, stanowisko kwerendowe.
2. Ślad osadnictwa prehistorycznego (prawdopodobnie kultura Łużycka) Gumienice - Straszniów (nr 4) – fragment naczynia. Zabytek znaleziono w obrębie niewielkiej piaskowni położonej na terenie zajęтым przez nieużytki i las. Istnieje doraźne zagrożenie związane z wybiórką piasku. Wskazana jest okresowa inspekcja konserwatorska rejonu stanowiska.
3. Osada Gumienice (nr 5) – prawdopodobnie z okresu mezolitu. Na terenie zostały znalezione: wiór częściowo z powierzchnią naturalną na stronie górnej (przepalony), odłup (krzemień czekoladowy), rdzeń wiórowy jednopiętrowy (krzem kredowy). Stanowisko zagrożone głęboką orką. Wskazane są dalsze inspekcje konserwatorskie na stanowisku.
4. Osada Gumienice oraz ślad osadnictwa prehistorycznego (nr 6) – znaleziskami są: skrobacz z łuskaną krawędzią poprzeczną, uszkodzony drapacz, spatynowany odłup, dwa fragmenty wiórów częściowo korowych, spatynowany fragment wióra. Stanowisko jest zagrożone głęboką orką. Wskazane są okresowe inspekcje w rejonie stanowiska ewentualnie też badania sondażowe.
5. Ślad osadnictwa Gumienice (nr 7) – odnaleziono rdzeń wiórowy jednopiętrowy (krzemień czekoladowy), drapacz o wysokim drapisku (krzemień jurajski). Zabytki odkryto w kretowiskach na łące. Wskazane są dalsze inspekcje konserwatorskie w rejonie stanowiska.
6. Osada neolityczna w Podlesiu (nr 8) – wyroby krzemienne i kilka fragmentów naczyń. Stanowisko kwerendowe. Wskazane dalsze poszukiwania w stanowisku.
7. Osada neolityczna w Podlesiu (nr 9) – materiał krzemienny, skorupki z ornamentem stempelkowym, ułamki naczyń glinianych, fragment osełki i cała osełka. Wskazane są dalsze poszukiwania stanowiska. Stanowisko kwerendowe odkryte przez ks. S. Skurczyńskiego 13.VII. 1949 roku.
8. Osada w Podlesiu (nr 10) – obszar stanowiska jest silnie zniszczony i nadal zagrożony wybiórką piasku – wskazane są dalsze prace poszukiwawcze na stanowisku i w jego sąsiedztwie; ewentualnie też badania sondażowe.

---

⁶ Wszystkie dane i informacje zamieszczone w rozdziale pochodzą z zasobów dokumentacyjnych Wydziału Archeologii przy Wojewódzkim Oddziale Służby Ochrony Zabytków w Kielcach.

9. Ślad prehistorycznego osadnictwa w Podlesiu (nr 12) – fragment naczynia. Stanowisko położone w pobliżu wybierzyska piasku. Wskazane są okresowe inspekcje konserwatorskie w rejonie stanowiska.
10. Osada neolityczna w Strojnowie (nr 13) – wyroby krzemienne, ślady pracowni narzędzi krzemienych. Stanowisko kwerendowe.
11. Ślad osadnictwa w Strojnowie (nr 15) – drapacz z drapiskiem zębatym (zgrzany krzemień czekoladowy). Zabytek znaleziono w obrębie niewielkiego wybierzyska piachu. Stanowisko zagrożone jest wybiórką piasku – wskazane są okresowe inspekcje konserwatorskie.
12. Ślad osadnictwa w miejscowości Wierzbie (nr 16) z okresu neolitu – topór kamienny znaleziony podczas prac ornich 12. VIII. 1959 roku. Stanowisko kwerendowe.

Zabytki z epoki brązu znaleziono w następujących miejscowościach:

1. Osada w Podlesiu (nr 8) – fragmenty naczyń; wskazane dalsze poszukiwania w stanowisku we wskazanym rejonie. Stanowisko kwerendowe.
2. Osada w Podlesiu – stanowisko kwerendowe odkryte przez ks. S. Skurczyńskiego w 1949 roku. Wskazane dalsze poszukiwania stanowiska.

Zabytek pochodzący z późnego średniowiecza:

3. Osada w Strojnowie (nr 14) – 4 fragmenty naczyń.
4. Ślad osadnictwa w Podlesiu (nr 11) – fragment naczynia, stanowisko silnie zniszczone i zagrożone wybiórka piasku. Wskazane dalsze badania poszukiwawcze w rejonie stanowiska.

Ponieważ na terenie gminy Pierzchnica nie występują żadne stanowiska archeologiczne o charakterze trwałej ekspozycji naziemnej, nie istnieją więc także na badanym terenie strefy ochrony archeologicznej.

Ze względu na znaleziska archeologiczne ustanowione są strefy ochrony biernej, tzn., że dopuszczone są inwestycje i wszelkie prace budowlane na terenach wykopalisk zlokalizowanych na mapie i uwidocznionych na AZP, pod zastrzeżeniem nadzoru archeologicznego oraz w przypadku dokonania kolejnych odkryć w trakcie prac – istnieje obowiązek badania archeologicznego na koszt inwestora.

Na terenie gminy Pierzchnica występują miejsca znalezisk archeologicznych, które z różnych względów nie mają lokalizacji na mapie w skali 1:10.000. Należą do

nich znaleziska dokonane głównie w okresie międzywojennym i wcześniejszym oraz w czasie po wojnie i identyfikacja ich lokalizacji sprowadza się do określenia miejscowości, w której zostały odkryte. Informacje na ich temat uzyskane są jedynie na podstawie materiałów zamieszczonych w dostępnej literaturze fachowej.

Według kartoteki konserwatora zabytków archeologicznych na terenie gminy Pierzchnica dokonano następujących znalezisk archeologicznych, bliżej nie zlokalizowanych na mapie:

1. Maleszowa:

- trzy osady (z epoki mezolitu, neolitu oraz o chronologii bliżej nie określonej): są to znaleziska powierzchniowe odkryte przez E. Majewskiego w 1900 roku. Materiał archeologiczny obejmuje tylczaki, półtylczaki, drapacze, trójkąt pieńkowski, grociki sercowate, dłutowate i igiełkowate, tabliczki rdzeniowate, wióry załuskane, skrobacze, trzpień od toporka oraz inny materiał krzemienisty. Według weryfikacji konserwatorskiej zabytki zostały zmieszane z trzech obiektów.

2. Górki:

- znalezisko gromadne, pochodzące z wczesnego średniowiecza (XI w.), stanowią je monety z których część uległa rozproszeniu, zachowane to: 3 denary krzyżowe typu V, 2 denary krzyżowe typu VI, węgierska moneta Stefana I, niemieckie monety Henryka III, Konrada II, z mennicy w Moguncji i Thiel. Znalezisko dokonano na polu S. Piłata w 1968 roku.

3. Drugnia:

- dwie osady stanowiące znalezisko powierzchniowe z epoki mezolitu i neolitu: krzemienisty skrobacz łódkowaty, grocik igiełkowaty i sercowate oraz inne mało charakterystyczne wyroby krzemienne. Znaleziska dokonał E. Majewski w 1902 roku.
- osada z epoki neolitu, znalezisko powierzchniowe odkryte przez ks. S. Skurczyńskiego przed 1964 rokiem. Do materiału archeologicznego należą: krzemienie, ułamek toporka z granitu, mało charakterystyczne ułamki naczyń glinianych, rdzeń krzemienisty, ułamek ostrza siekiery gładzonej, odłupki i wióry.

4. Stojnów:

- wyroby krzemienne odkryte w 1893 roku przez E. Majewskiego.

WARUNKI OCHRONY ARCHEOLOGICZNYCH DÓBR KULTURY NA TERENIE GMINY PIERZCHNICA⁷

1. W związku z tym, że teren gminy Pierzchnica jest częściowo rozpoznany przez powierzchniowe badania archeologiczne, pozwalające na udokumentowanie części zasobów tej kategorii zabytków, można określić warunki ich ochrony. Konieczne jest uszczegółowienie określonych w niniejszym opracowaniu warunków w oparciu o dalsze badania Archeologicznego Zdjęcia Polski i badania wykopaliskowe na wyselekcjonowanych stanowiskach. Pozwoli to na możliwie pełne określenie zasobów i potrzeb wynikających z ich obecności na terenie gminy. W związku z powyższym niniejsze wytyczne mają charakter tymczasowy oparty na dostępnej obecnie bazie źródłowej.
2. W myśl ustawy o ochronie dóbr kultury (art. 1.2) jednostki samorządowe, podobnie jak instytucje powołane do sprawowania opieki nad zabytkami, powinny zabezpieczać odpowiednie warunki finansowe i prawne dla ochrony dziedzictwa archeologicznego. Art. 3 cytowanej ustawy ~~tu ustawy~~ obszernie określa:
„1. Celem ochrony dóbr kultury jest ich zachowanie, należyte utrzymanie oraz społecznie celowe wykorzystanie i udostępnienie dla celów naukowych, dydaktycznych i wychowawczych, tak aby służyły nauce oraz popularyzacji wiedzy i sztuki, stanowiły trwałe element rozwoju kultury i były czynnym składnikiem życia współczesnego społeczeństwa.
2. ochrona dóbr kultury polega na zabezpieczeniu ich przed zniszczeniem, uszkodzeniem, dewastacją, zaginięciem lub wywozem za granicę, na zapewnieniu im warunków trwałego zachowania, na opracowaniu dokumentacji naukowej, ewidencji i rejestracji oraz na ich konserwacji, restauracji lub odbudowie, opartych na zasadach naukowych.”
3. Art. 8a cytowanej ustawy stanowi iż ochronę dóbr kultury w zakresie określonym ustawą oraz innymi przepisami sprawują również organy jednostek samorządu terytorialnego

4. Art. 11.1 cytowanej ustawy stanowi iż obowiązkiem wojewodów i organów jednostek samorządu terytorialnego jest dbałość o dobra kultury i podejmowanie działań ochronnych oraz uwzględnienie zadań ochrony zabytków, między innymi w regionalnych i miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, w budżetach, w prawie miejscowym i przepisach gminnych

5. Ponieważ znaleziska archeologiczne, jako elementy wspólnego dziedzictwa kulturowego są „bogactwem narodowym i powinny być chronione przez wszystkich obywateli” zgodnie z art. 1.1 cytowanej wyżej ustawy, wnioskuje się o zwrócenie uwagi wykonawcom wszelkich prac ziemnych i budowlanych, iż art. 22.1 cytowanej ustawy nakłada na nich obowiązek powiadomienia lokalnych władz i właściwego konserwatora zabytków o znalezieniu przedmiotu, który posiada cechy zabytku (w tym przypadku dotyczy to znalezisk archeologicznych), jak również zabezpieczenia takiego znaleziska i natychmiastowego wstrzymania dalszych prac, mogących je uszkodzić lub zniszczyć. Zniszczenie lub usunięcie takiego przedmiotu z kontekstu, w którym został znaleziony jest równoznaczne z utratą części bardzo istotnych informacji o odkryciu i podlega sankcjom karnym (por. art. 73, 45 i 76 cytowanej ustawy).

Wszelkie prace przy zabytkach, w tym nadzory i badania archeologiczne na terenie gminy mogą być prowadzone jedynie przez dyplomowanego archeologa, na podstawie zezwolenia wydanego przez Świętokrzyskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Kielcach.

Ponieważ ingerencja w struktury i nawarstwienia archeologiczne powoduje ich nieodwracalne zniszczenie, istnieje konieczność objęcia ewentualnych prac ziemnych niezbędnych do przeprowadzenia na obszarze archeologicznej strefy ochrony biernej nadzorem lub wyprzedzającymi inwestycję badaniami ratowniczymi prowadzonymi na koszt inwestora, w myśl art. 27, ust. 1, 2 i 4 ustawy z dnia 15 lutego 1962 r. o ochronie dóbr kultury (Dz. U. Nr 10, poz. 48; z 1990 r., nr 56, poz. 322; z 1997 r. nr 5, poz. 24) w/w warunek nie dotyczy obiektów wpisanych do rejestru zabytków archeologicznych, przeznaczonych do bezwzględного zachowania dla przyszłych pokoleń (obecnie brak na terenie gminy).

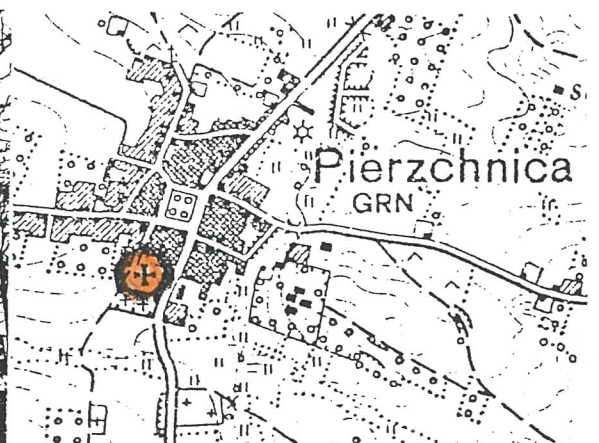
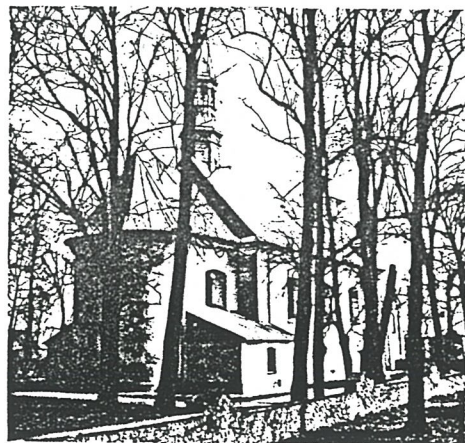
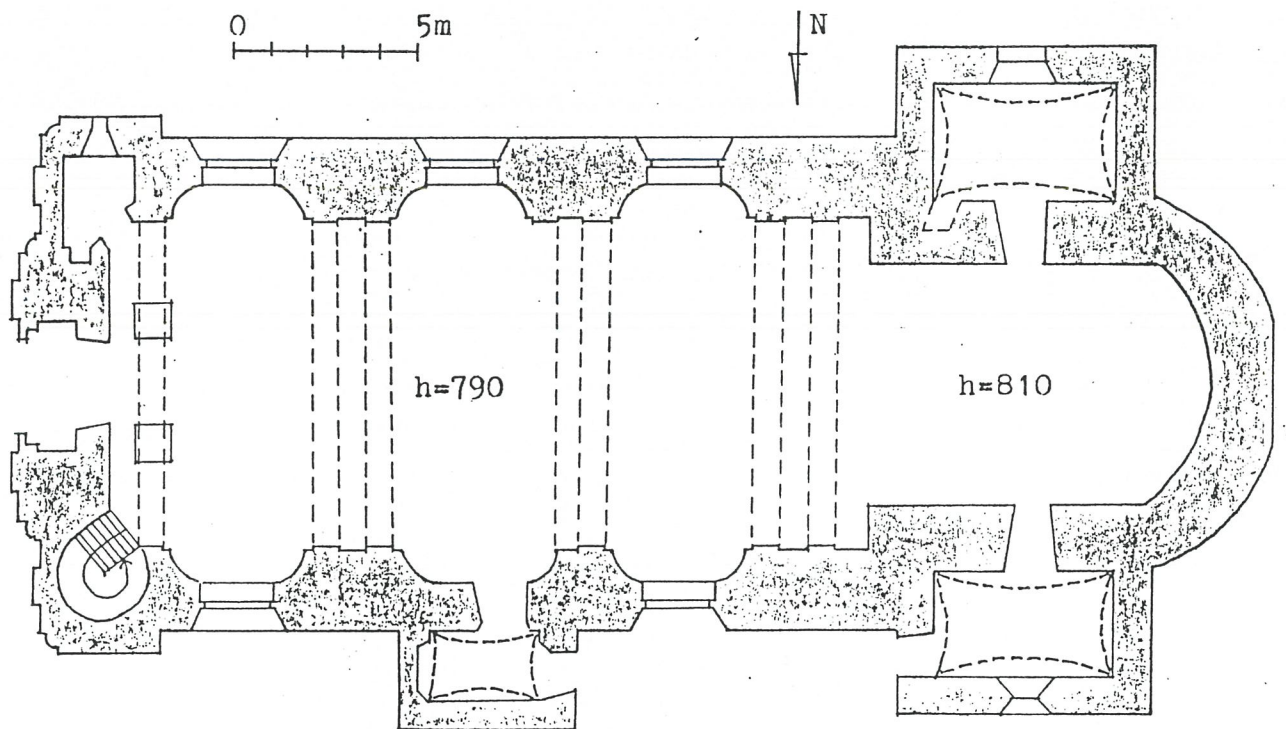
---

⁷ Wszystkie dane i informacje zamieszczone w rozdziale pochodzą z zasobów dokumentacyjnych Wydziału Archeologii przy Wojewódzkim Oddziale Służby Ochrony Zabytków w Kielcach.

POZYTYWY	BARIERY
<p>Walog występujących zabytków podkreślany jest dodatkowo pięknym krajobrazem.</p>	<p>Nie wszystkie zabytki architektury objęte są wystarczającą ochroną konserwatorską.</p>
<p>Dobrze zachowane przykłady architektury :</p> <ul style="list-style-type: none"> - Świeckiej(zabudowa mieszkaniowa) - Kościelnej (budynek plebani w Drugni i Pierzchnicy, zespół kościoła parafialnego p. w. św. Wawrzyńca w Drugni, zespół kościoła parafialnego p. w. św. Małgorzaty w Pierzchnicy, kapliczki) 	<p>Dawny dwór oraz pozostałości po zamku Krasieńskiego wymagają nakładów na ich renowację i poprawę stanu technicznego</p>

Kościół Parafialny p. w. Św Małgorzaty

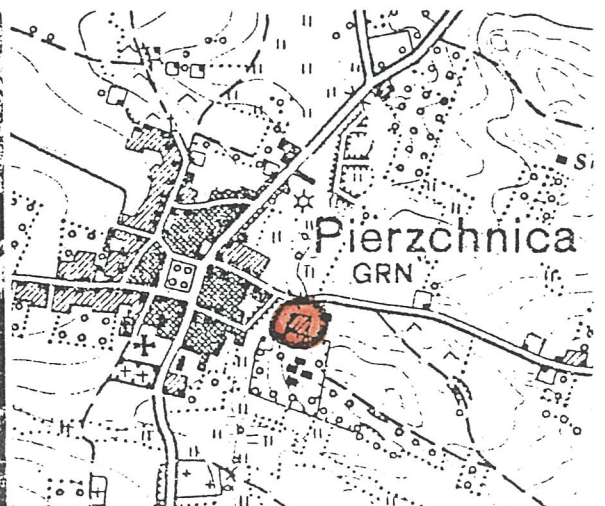
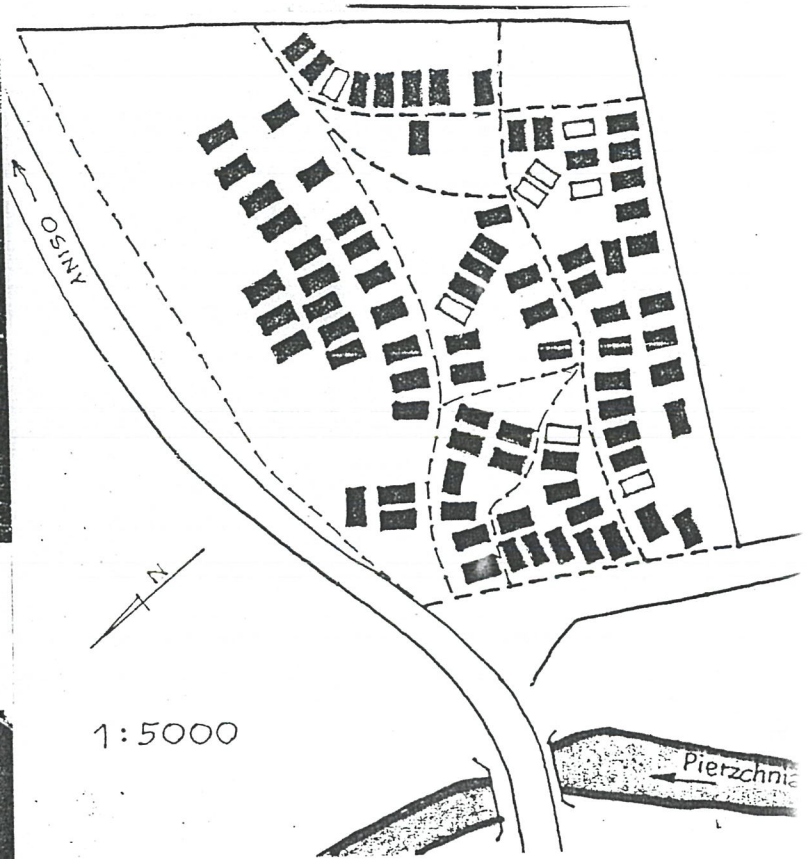
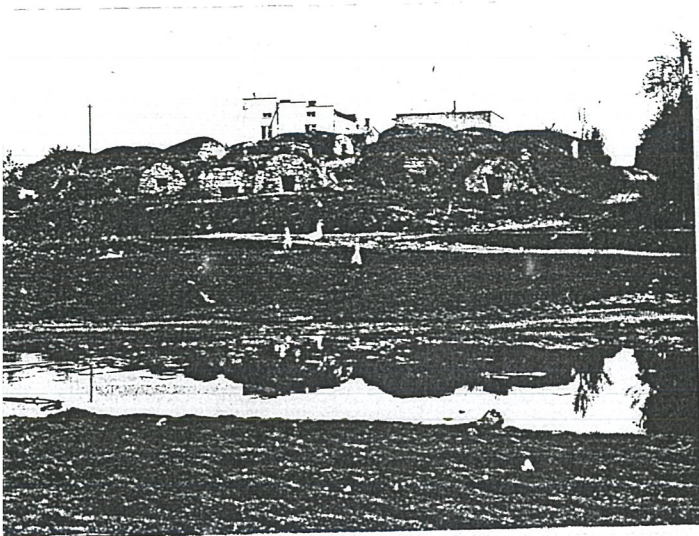
ul. Kościelna – parafia rzymskokatolicka w Pierzchnicy, diecezja kielecka

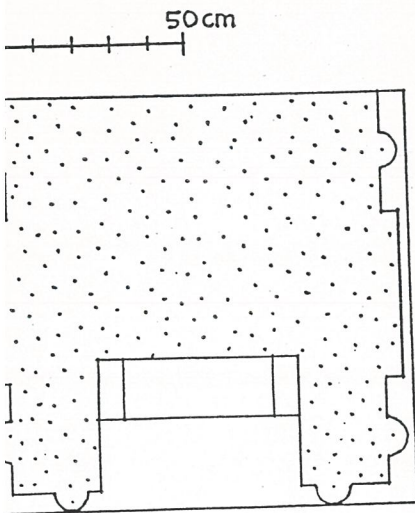
Zespół piwnic na Górze Piwnicznej

ul. Stawowa.

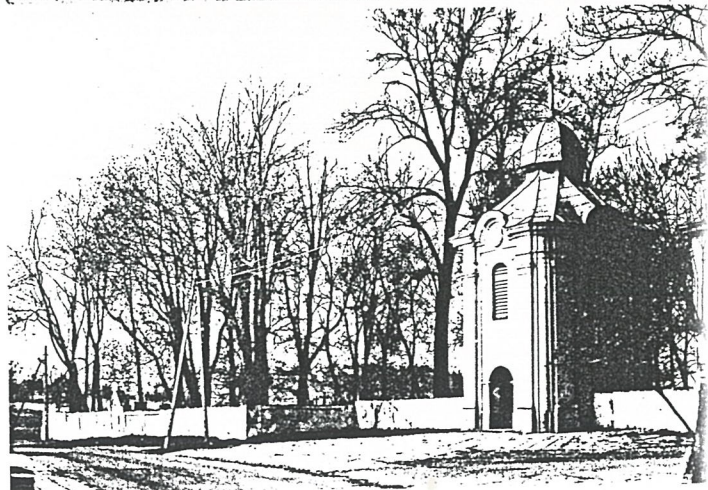
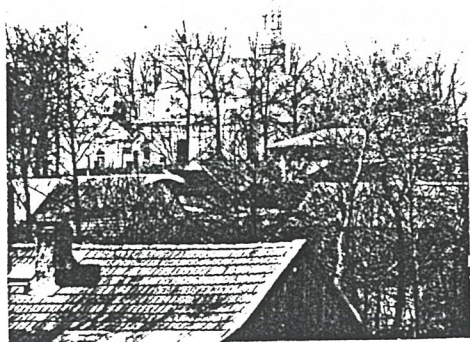
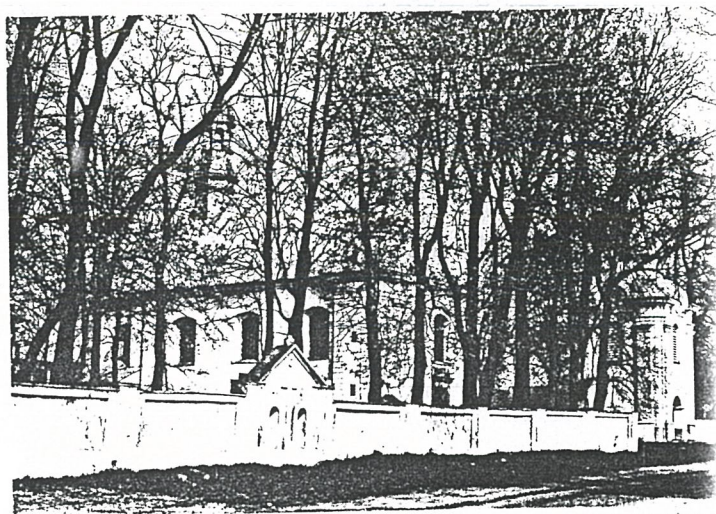
Kapliczka przydrożna NM Panny

ul. Szkolna 49

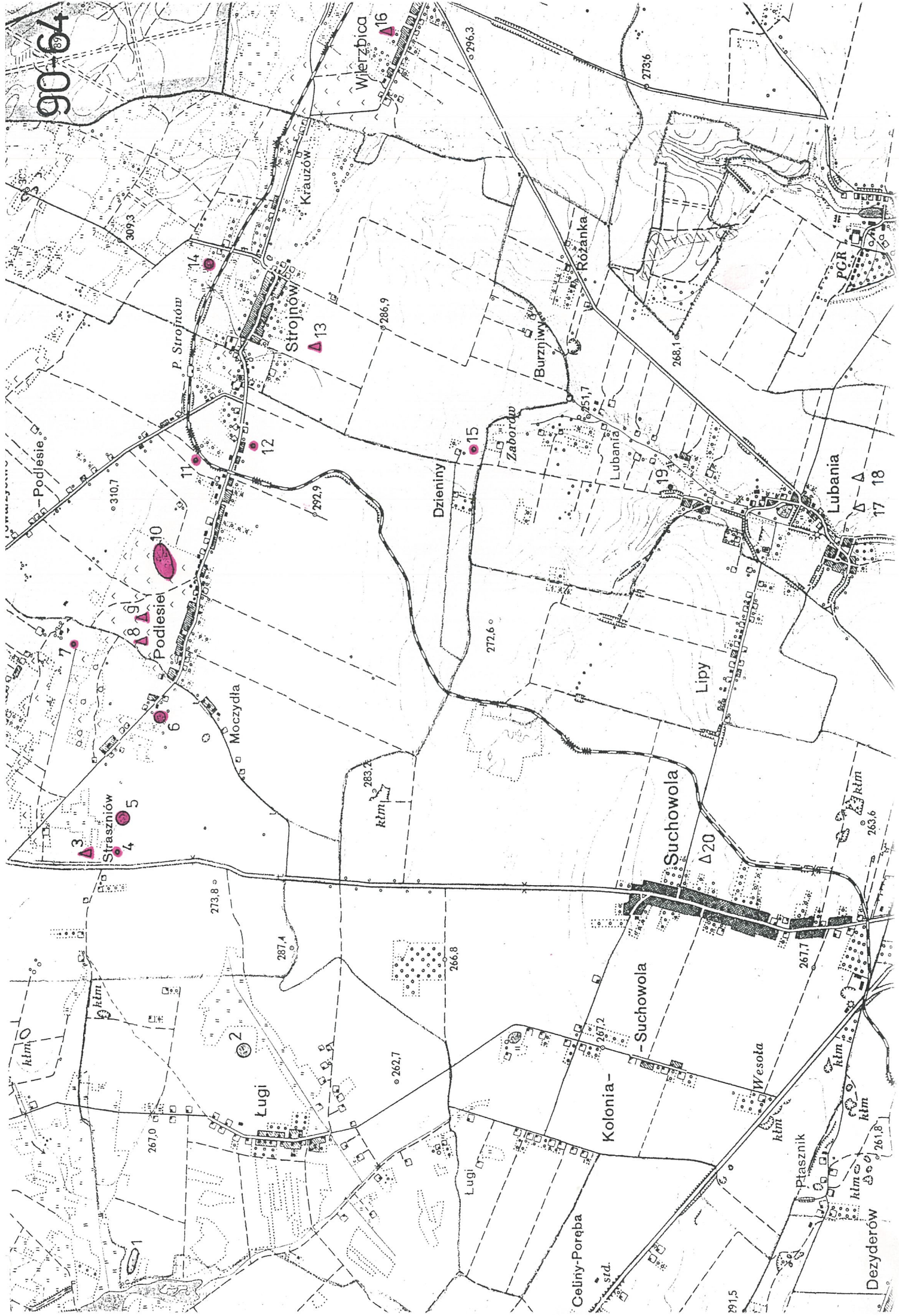

Zespół Kościoła Parafialnego p. w. Św. Małgorzaty

ul. Kościelna – parafia rzymskokatolicka w Pierzchnicy, diecezja kielecka.

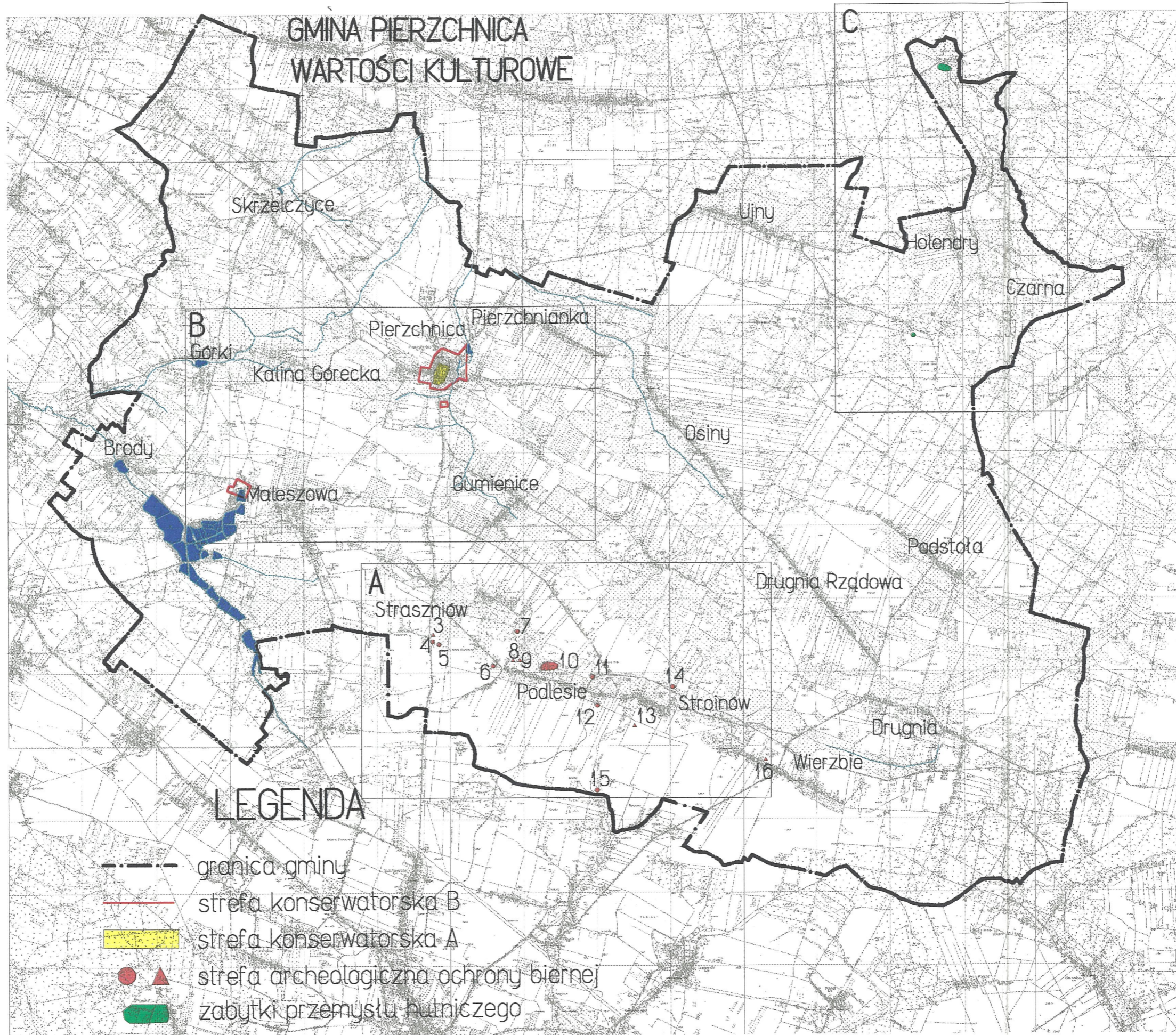

90-64

2915

GMINA PIERZCHNICA WARTOŚCI KULTUROWE

LEGENDA

- granica gminy
- strefa konserwatorska B
- ▨ strefa konserwatorska A
- ▲ strefa archeologiczna ochrony biernej
- zabytki przemysłu hutniczego

B

